

רכם של הרבנים

(לזכרו של מו"ר הרב אברהם שפירא זצ"ל)

קהל רבבות, בחולצות לבנות וכיפות סרוגות, הלך אחרי מיטתו של רבנו, ר' אברהם שפירא זצ"ל. שניים או שלושה דורות של בני הציונות הדתית: מיעוטם זקנים ומבוגרים, ראשי ישיבות, רבנים ודיינים, ורובם צעירים שמעולם לא פגשו אותו, או שוחחו איתו. אף על פי כן נתלקטו ובאו כולם בחג לכבוד התורה.

אודה, שכמות זו של הבאים הפתיעה אותי. לכאורה לא היה כר' אברהם דמות כל כך אנטי תקשורתית ורחוקה ממנהיגות ציבורית. תלמיד חכם ירושלמי, שדמותו לא הייתה קלה לעיכול בשעתו לנו, על אחת כמה וכמה היום, שהכול נגיש ותקשורת, קטנים וגדולים שווים, כל אחד מתרשם באופן עצמאי וישיר. ואילו הוא לא ידע לנאום, שפתו לא הייתה עשירה, הוא היה מדבר בשקט, בולע את המילים, מתבל אותן במבטא אשכנזי, בקושי אפשר היה להבין את דבריו. הוא לא היה מנהיג, לא הוביל, לא עשה פוזות ומחוות, לא ניהל ולא ארגן.

גם לא שמענו ממנו משנה ציונית דתית מסודרת ומגובשת. את זה הלכנו לחפש אצל ר' צבי יהודה, שסלל את הדרך בלימוד אמונה ותרגומה לחיי המעשה, ובאישיותו הגדולה והתקיפה הנהיג את הישיבה ואת הציבור. גם דמותו המופלאה של הנזיר, ר' דוד כהן, ריחפה והקרינה את אורה מעלינו. ר' אברהם לא היה במקום הזה.

נהירתו של ציבור כה גדול אחרי מיטתו היא ציון דרך, היא עדות לבגרות ובשלות. אמירה שמחפשים אמת, רוצים תורה נטו, רוצים גדלות, שבוחרים במי שכל כוחו והשפעתו פנימי פנימיות, שמבקשים להתחבר לרכם של הרבנים. ואכן דור שלם של תלמידי חכמים, ראשי הישיבות והרבנים של מערכת החינוך והישיבות שלנו הם בדרך זו או אחרת תלמידיו. וכל הקהל הגדול למד ממנו, אם לא באופן ישיר הרי באמצעות תלמידי תלמידיו.

שנות עשייה רבות כל כך יצרו בעיני כל אחד דמות אחרת של ר' אברהם. אין רצוני לסכם את כל התקופה, אלא לשרטט משהו מדרך השפעתו עלי ועל חברי באופן אישי.

א. מתוקים מדבש

ישיבת 'מרכז הרב' הייתה חידוש בעולם הישיבות. ישיבה ארצישראלית, שסדר הלימוד בה, בציבור או ביחידות, כלל את כל מקצועות התורה, גם תנ"ך, אגדה, אמונה ומחשבת ישראל. אולם לימוד אמונה לא עושה ישיבה. ישיבה עומדת על הלמדנות, והעמוד הזה בישיבה היה ר' אברהם.

קשה אולי להסביר זאת. שיעוריו לא היו בנויים ומסודרים. בני שמע את שיעוריו דור אחד אחרי, ואמר לי ששנתיים שמע אותו ולא הבין כלום. היו אחרים שכישרון ההסברה המילולי שלהם היה ברור ומוכת. כאשר עלה הרב שאול ישראלי לירושלים לכהן בבית הדין הגדול, החל לתת גם הוא שיעורים כלליים בישיבה, ואלה היו מסודרים ונאמרו בשפה ברורה וקולחת, כדרכו. וכאשר התלמידים לא הסתפקו גם בזה, הלכו לשמוע שיעורים אצל ר' בצלאל ז'ולטי בביתו. אלה היו שיעורים בנויים לתלפיות, שבסופם נבנה מגדל לתפארת, שבו נפתרו כל השאלות באופן נהדר. ואף על פי כן מי שבנה את הלמדנות בישיבה היה ר' אברהם.

רק אצלו זכינו ללמוד לימוד קרוב ואישי. הוא פתח את הדלת לכל תלמיד. כל מי שבא לשאול ולדבר אתו בלימוד, התקבל בחיוך ובחום מכל הלב. ר' אברהם פתח אתו את הגמרא ולמד אתו את הסוגיה כאילו מן ההתחלה. היום אני יכול רק לתמוה על כל השעות שבזבזתי מזמנו ובלבלתי את מוחו, והוא יושב וענה על שאלותיי, עד שהרבנית הייתה נכנסת וגוערת בנו, ומנסה להפסיק את הלימוד הזה, כי מלבד הישיבה עוד היה מוטל עליו נטל בית הדין.

לא הכרתי עוד אישיות כה חמה, פתוחה ובעלת נכונות להעניק ולהיטיב, בפשטות ובצניעות כה גדולים. זה לא היה רק לימוד ועיון, אלא אהבה, וזו הולידה אצלנו יחס דומה אליו. את שיעורי הרבנים האחרים שמענו בכבוד ובהערכה רבה, אבל אותו אהבנו.

ב. חיוניות והתחדשות

עיקר העניין לא היה המסקנה הסופית של הדין, קבלת תשובה לשאלה, אלא דווקא הדרך. אצלו ראו מהי חיוניות של לימוד תורה. הוא היה מסתובב בחדר מצד לצד, ללא מנוחה, נע כמו כדור כספית וחושב. אפשר היה לשמוע את גלגלי מוחו מסתובבים ונעים, בוחן ומשווה סוגיות, מתלהב מסברה כמו שהתלהב בתפילה, בחום, בקול ובהתעוררות. וגם כאשר נמצאה התשובה והכול בא אל מקומו בשלום הוא לא נרגע, אלא המשיך מייד לפתח עוד כמה וכמה דרכים ואפשרויות אחרות. והיו הדברים הולכים ומתחדשים מרגע לרגע, מתוקים, שמחים ומאירים. החשיבה היוקדת והחידוש המתמיד גרמו לכך שבדרכו מביתו לתת את השיעור בישיבה, השתנה כל מהלך רעיונותיו ושיעורו המוכן התייתר לחלוטין...

מי שמחפש את הפשט האחד ימצא את כל השאר מיותר, אולם גדולתה של תורה א-להית שיש בה עושר ורבגוניות; שבעים פנים ולא רק אחד. כך דרשו חכמים את התורה.

"הלאו כה דברי כאשר נאום ה', וכפטיש יפוצץ סלע", (ירמיהו לג, כט), מה פטיש זה מתחלק לכמה

(סנהדרין לד, א)

ניצוצות אף מקרא אחד יוצא לכמה טעמים.

ודוגמה בולטת לדרך החשיבה הזאת הם פירושי הרמב"ן ואור החיים על התורה: אפשר בדרך אחת, ואפשר בדרך אחרת וגם עוד אחת נוספת.

דוגמה מאלפת לדרך לימודו זו היא קונטרסו המופלא משנת תש"ח, לפני ששים שנה, על סוגיית "פרוז דחד יומא", בדיניו של בן עיר שהלך לדרך ולהפך. זו אינה סוגיה ישיבתית מקובלת אלא שאלה הלכתית במסכת מגילה, שאלפי שנים לא הייתה מעשית ולא נלמדה כראוי. הוא טחן דק דק את דברי הבבלי והירושלמי, עם כל שיטות הראשונים, בהעמקה ובסברא נפלאה, והציג אותה מוסברת וברורה לפני הלומדים (כוחו שבכתב!). אף צירף הלכה למעשה ויצא כנגד דבריו של הרב טיקוצ'נסקי, שביקש לחייב ירושלמים שתכניתם הייתה לנסוע בפורים מן העיר לקרוא מגילה בליל י"ד. נזכרתי בדבריו כאשר התקשר אלי בפורים ירושלמי שיצא מניו יורק ארצה, על מנת להגיע הביתה לפורים, ושאל אם עליו להתאמץ לקרוא מגילה במטוס. והנה אף על פי שהביא הרמ"א (או"ח תרפח, ה) שעוברי ימים ומדבריות קוראים ב"ד, הרי לפי שיטת הריטב"א אין זה משום שיש לו דין 'פרוז דחד יומא', כי באמת אינו נמצא בשום מקום, לא בכרך ולא בעיר, אלא שהחילו עליו דין הרוב כדי שלא יפסיד קריאת מגילה לגמרי; אך אם סופו להגיע בזמן ירושלים, אפשר שאינו מתחייב אלא כבן כרך, בט"ו.

בראש למדני כזה עסק גם בענייני אמונה. אופייני לו העיסוק בשאלת הרבי מקוצק: מדוע כאשר נוגעת טומאה בטהרה, נטמאות הטהרות? ומדוע לא יהיה להפך, שכוח הטהרה יגבר והטומאה תיטהר? והתשובה היא שאכן כך ראוי שיהיה, אלא שהמגע בין הטומאה לטהרה הוא רק מגע חיצוני, ועל כן הטומאה גוברת, אילו היה נוצר מגע פנימי עם הטהרה היה מתגלה כוחה במלואו והיא הייתה מטהרת את העולם כולו, האור יגבר על החושך והקדושה על הטומאה.

באותם ימים לא היו עדיין תכניות לימוד של הלכה ורבנות מסודרות בישיבות. מי שהגיע לפרק זה, היה לומד זאת לעצמו. ר' צבי יהודה ראה בכך עיקרון: לומדים תורה, את כל התורה, ולא תכנית וקטע מוגדר בלבד. אבל כאשר העלינו בפניו את האפשרות שנלמד מסכת חולין בישיבה על הסדר מתחילתה ועד סופה, שמח מאוד. וכך היינו הולכים אל ר' אברהם כל שבוע, והוא היה נכנס אתנו לעובי הקורה, ולומד סוגיות של טרפות וסרכות הריאה באותה למדנות, ניתוח וחריפות של נשים ונזיקין, ודברי תורה היו "מתוקים מדבש ונופת צופים".

ג. הדרכה והנהגה

הגדיים נעשו תיישים, בני הישיבה בגרו והפכו לרבנים ולראשי ישיבות, והקשר נמשך. ר' אברהם, שמסר עצמו ללמוד עם כל אחד, נטל עתה על עצמו חלק ממשאו ותפקידו. התלמיד האחד הביא אתו את תלמידיו. כאשר הקמנו בנוב שבגולן כולל אברכים, נסענו פעם בשבועיים לשמוע שיעורים בירושלים. והוא, בנכונות אין קץ, הקדיש לנו את עצמו. מה שהיה לי באופן אישי נעשה עכשיו גם עם האברכים. אני בטוח שבראייה לאחור יודו לי שלשיעור הזה הייתה חשיבות מעצבת, שימוש תלמידי חכמים, והוא פתח להם פתח לקשר אישי עמו.

בכל צומת קשה היינו הולכים להתייעץ אתו. עתה היה עליו לדון בשאלות הקשות שצפו ועלו ממצאות החיים בישובים ובישיבות. כדרכו נכנס לכל בעיה, למד ובירר עם השואלים את כל צדדיה, והגיע להכרעה מתוך ישירות מעשית.

ביקשתי ממנו לחוות את דעתו ביחס למנהגנו שלפיו הגולן הינו חלק מארץ ישראל, התקדש בקדושה שנייה וחייב במצוות התלויות בארץ. ואכן אחרי שביקר בגולן וראה את נופיו ואת עתיקותיו כתב בישרות טבעית:

רק על עבר הירדן ממש דנו הראשונים אם כבשוה עולי בבל, אבל לא על חלק הגולן, שעין כול רואה

שגרו שם יהודים בימי בית שני, ועל כן היא בכלל ארץ ישראל לכל דבר.

יום אחד הפתיע אותי כאשר התקשר אלי ביזמתו. הייתה לפני שאלה חמורה של הפלת עובר, וניסיתי להתחמק ממנה. מדוע צריך אני להכניס את ראשי בין ההרים בשאלה כללית העומדת לפתחם של גדולי הדור? הדברים התגלגלו ובאו אל ר' אברהם, והוא גער בי: אל תפחד מפני הסוברים שיש בזה משום רציחה. שב ובדוק את מצב הדברים למעשה. הכרע, והשב תשובה ראויה לשואלים.

ד. שיחת חולין והומור

לא פחות חשובה מן הלמדנות והפסיקה שלו, הייתה שיחת החולין שלו ועצותיו המעשיות, שניתנו בחכמת חיים ירושלמית. הוא לא אהב מלחמות, גם לא על דברים שנראו עקרוניים. הוא לא ראה בהן תועלת ועצתו הייתה בדרך כלל להשלים עם המציאות, לוותר ולרחוק מן המחלוקת. תקיפותו בענייני ארץ ישראל

בשנים האחרונות הייתה אפוא הפוכה מטבעו וממנהגו בדרך כלל, ולכן הייתה בה אמירה כה ברורה וחשובה.

היה לו חוש הומור מפותח. הוא ראה את הדברים באופן מחויך ובהומור עצמי. הוא הביט על אירועים באבחנה חדה ובביקורת נוקבת, אבל ההומור שלו העמיד את המצבים, את האנשים ואת השאלות בפרופורציות נכונות וראויות. לא הכול הינו באמת כה גורלי כפי שחושב השואל, ולא לכל דבר צריך להתייחס ברצינות תהומית. מותר לקבל דברים ברוח טובה, בנימה של בדיחות הדעת.

הוא היה אוצר בלום, אנציקלופדי ממש, של סיפורים על מעשי העבר ותולדותיהם של גדולים, ובכל שיחה שזר סיפורים משעשעים וחריפים אלה, שבאמצעותם עזר לשומעים להבין את דעתו ולקבוע את היחס הנכון אל כל שאלה.

כאשר דנו פעם בהנהגה ובתקשורת של היום, סיפר: "מעשה בעם הארץ שהתעשר ונעשה גביר. ראה אותו הפריץ, והנה הוא עצוב. שאלו: מדוע אתה עצוב? והוא ענה שיש חג, ראש השנה, שבו תוקעים בשופר בבית הכנסת, והגבאים לא רוצים לתת לו לתקוע. אמר לו הפריץ: אני אקרא לגבאים ואסדר לך את התקיעות. אחרי שבוע אמר לו הפריץ: העניין מסודר. קבעתי עם הגבאים שאתה תתקע במוצאי יום הכיפורים. התכרכמו פני הגביר, והוא אמר לפריץ: לא זה מה שביקשתי. בראש השנה תוקעים מאה קולות, במוצאי יום הכיפורים רק תקיעה אחת! אמר לו הפריץ: מה זה חשוב? כאשר השופר יהיה בידך, תוכל לתקוע כמה תקיעות שתרצה".

היו לו התבטאויות מקוריות ולא כל כך ירושלמיות ביחס לתפקידה של הרבנות. הוא חשב שהרבנות משרתת את הציבור ואינה נחלתם הפרטית של הרבנים. לכן אין ירושה ברבנות, והציבור צריך ורשאי לבחור לו את הרב המתאים ביותר.

רב חשוב ביקש שלא יחליפוהו לעת זקנתו משום שכל ימיו שימש ברבנות ואינו יודע מה יעשה עתה בלי תפקיד ציבורי. הוא תמה על כך ואמר: "מה פירוש מה יעשה? עכשיו יהיה לו פנאי ללמוד תורה ולעשות מצוות".

הוא ייחס חשיבות לא רק למעשים הנגלים, אלא הבחין בסכנותיהם של תהליכים ארוכי טווח. כאשר נפטר הרבי מבויאן, והוא ידע שמשפחתנו קשורה לחסידות זו, אמר לי: זו אבידה גדולה. לא הבנתי כיצד ליטאי מובהק כמוהו מביע הערכה גדולה כזאת דווקא לרבי החסידי. שאלתי אותו מדוע, והוא אמר לי: "הרבע"ס מבינים בהנהגת ציבור. כל אחד מהם מנהיג עדה. במיוחד הרבי מבויאן, שהיה זקן הרביים באמריקה. גם רבנים שעסקים עם הציבור מבינים בזה קצת, אבל ראשי הישיבות לא מבינים בהנהגת הציבור כלום. הם מנותקים מן הציבור והמציאות, ויכולים להרשות לעצמם לטפס על הקירות, בלי שום אחריות והבנה".

ה. הנהגה ציבורית

הצינונות הדתית גדלה וצמחה ככוח המוביל בציבור, השפעת הישיבה התגברה והוא נבחר, שלא לרצונו, לרב הראשי. לא היה מישהו אחר שהגיע לדרגתו, והיה זה צעד אמיץ לחיזוק הרבנות ופסיקתה בכוח של תורה, על חשבון הופעתה החיצונית.

אך גם ללא משרה ותפקיד מעמדו התעצם. כבר לא היו אלה עצות טובות של מי שעומד מן הצד, אלא מעורבות של ממש במתרחש. ישיבות אין סוף נתכנסו בביתו ולבנות ולהציל את ארץ ישראל. הוא כתב, הזהיר וקבע. אנשי הגולן הוזמנו מפעם לפעם להשתתף, אך קשה היה לבוא במיוחד לירושלים לישיבות אלה, במיוחד בשנים האחרונות כאשר נדמה היה שבין הנוכחים שלטה דעה אחת וכבר לא היה צורך באיסוף מידע, בהערכות נוספות או דעות אחרות.

הגיעה שעת חירום והסכנה למפעל ההתיישבות הפורח והמשגשג באה מבפנים, מן הממשלה הנבחרת והמייצגת. ממשלה אחרי ממשלה נקטה במהלכים מסוכנים וכמעט הזויים, אם מתוך אמונה עיוורת בשלום, אם באונס ובלחץ אמריקני. כאן ניצב כמעט לבדו וקרא לדברים בשמם המפורש באמירה עקרונית, הלכתית רוחנית.

ו. חשבון נפש

שעת הספד נועדה לעסוק במידותיו הנעלות של רבנו, אך רק עתה נגנז וכבר רובצות לפתחנו שאלות ציבוריות קשות חדשות. הכנות והאחריות מחייבים אותנו לא להתעלם גם מתמיהות. תורה היא ולימוד היא צריכה. על כן אומר כמה מילים על ההכרעה לסירוב פקודה, שהיא אמירה חינוכית בעלת משמעות עצומה, אך לעניות דעתי לא הייתה אלא הוראת שעה בלבד.

כלולה בסירוב דילמה בלתי אפשרית. קשה לומר על דבר שהוא איסור גמור מבחינה הלכתית ומחייב סירוב פקודה, כאשר אפילו רוב הרבנים בישראל קיבלו אותו או השלימו אתו. והדבר קשה מציאותית, כי המדינה אמנם גדלה והתעצמה מבחינה חומרית, צבאית וכלכלית, אבל אי אפשר להתעלם משבריריותה של החברה הישראלית וחולשתה. האם מותר לנו לסכן את יסודות קיומנו המשותף, להגדיל את הסכנה להתפוררות

לאומית ולהתמוטטות הצבא, כפי שכמעט קרה במלחמת לבנון השנייה? האם איננו כורתים את הענף שעליו אנחנו יושבים?

לכאורה פסיקתו של רבנו הייתה ברורה; אך אפילו הוא, ואולי דווקא הוא, לא היה כה חד-משמעי. פעם, דווקא בשעת ההכרעה, כשכל השרים חיכו למוצא פיו אם לצאת מממשלת ההתנתקות, הפתיע והכריז שהוא זקן מדיי ואינו יכול לשאת בעול ההכרעה הקשה הזאת... ואף על פי שזהו גוף האיסור, ותמיכת השרים בממשלה היא שנתנה לה כוח וסמכות לבצע את תכניתה ועל כן הייתה חמורה מאה מונים.

היו שהשתמשו בסירוב כאמצעי להצלת ההתיישבות. פעם הועיל האיום בו להציל את חברון, ומשום כך הפכוהו לאמצעי טקטי של קבע, כאילו על ידו יוכל המיעוט לכופף את דעתו תמיד על הרוב. במציאות, הסירוב לא מנע את ההתנתקות, וברור שאין זו דרך לחיים משותפים. כך אי אפשר להנהיג מדינה ולהכריע מחלוקות לאומיות. העיקרון של אחיזה בארץ ישראל מחייב מבחינה הלכתית, אבל אין ההלכה מפרשת את הדרך המעשית שבה יתקיים הדבר במצבים המדיניים המשתנים. מי שרוצה שדעתו תתקבל, לא יכול לסמוך על האמצעי הזה, אלא צריך לתפוס מקום מרכזי בעשייה הציבורית ולשכנע את העם בצדקת דרכו.

כאשר שאלו בשעתו את ר' צבי יהודה: "מדוע לא נתחיל בבניין המקדש?", אמר: "אנחנו בשלב של 'למנות להם מלך'". מי שנדמה לו שדי בהכרזת המדינה להקים ממלכה, לא הבין דבר. זה תהליך ארוך שנים של בניין אחדות הציבור, משמעת לאומית וממלכתיות, ועדיין לא השלמנו את התהליך הזה.

עלינו לבחון את כלל מהלכי הציונות הדתית בתקופה האחרונה ואת מאזן תוצאותיהם העגום. עלינו לנסות להבין כיצד גדל הציבור שלנו והתעצם בדור צעיר וחם, בישיבות וישובים, ואף על פי כן הוא כה מפורד ומפולג ועומד מבודד בשולי הציבוריות הישראלית ללא שום השפעה. מדוע לפני עשרים וחמש שנים נבחר רבנו לרב ראשי ללא עוררין, ואילו היום אנחנו איננו שם והרבנות חדלה לתפקד.

ההכרעות שהועילו בעבר לא יפטרו אותנו מלדון בדברים מחדש בעתיד. מה שנוכל לקחת מרבנו זה את תמצית דרכו: להיאחז בתורה באמת, באומץ, בגדלות, בהיקף ובעומק, ובכל יום יהיו בעינינו כחדשים. והעיקר: להעמיד תלמידים הרבה, באהבה, בשמחה ובצניעות.